

Ярослава ПАВЛЮК

З ПРАКТИКИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Зразком художнього перекладу є кропітка робота над словом визнаних корифеїв: Лесі Українки, Миколи Зерова, Миколи Лукаша, Максима Рильського, а також Бориса Тена, Євгена Кудрицького – наших славних земляків.

Взаємопроникання і близькість мотивів, несподівано щасливі збіги сюжетно-образної системи я зустріла, працюючи над перекладами польською мовою поезій Лесі Українки і українською – віршів польської поетки Марії Конопницької.

Григорій Вервес відзначив таку істотну характерну рису творчості українських і польських поетів XIX – XX сторіч: своїми коренями вони глибоко входять у народний ґрунт. Це відчула авторка перекладів, працюючи над тлумаченням віршів двох названих вище поетес. Особливо багаті фольклорною символікою і ритміко-мелодійною побудовою в душі народних пісень вірші Лесі Українки з циклу “Хвилини”, написані в Кімполунзі і Буркуті, під час гостювання у Ольги Кобилянської. Треба було і в польських перекладах зберегти коломийковий характер і настрої, своєрідну красу тропів.

Автор цих рядків мала певні надбання щодо українського і польського фольклору: це материнська співуча школа, можливість з раннього дитинства, а потім юності прилучатися до народнопоетичного слова в українському і польському звучанні. Життя переконало, що окрім суперечностей політичних і територіальних, національних амбіцій, факт розселення людей двох національностей у близькому сусідстві, міграції населення, змішані шлюби – все це мало і свої позитивні сторони. Зокрема, збагачувало двомовний фольклор, сприяло взаємопроникненню багатьох слів до літературної мови й стало яскравим свідченням того, що наші дві мови мають спільні слов’янські корені.

З цього я і виходила, перекладаючи поезії з циклу “Хвилини”. Мені імпонував їх пісенний лад, що близьке моїй власній творчості, особливо раннього періоду. Всього дві строфи має вірш “Гей, піду я в ті зелені гори”. Перший і четвертий рядки мають перехресне римування, другий і третій – паралельне. Перший рядок я переклала дослівно, а от другий склався не одразу. Він вимагав розширення синтаксичної форми, тобто не порушуючи змісту, знайти іншу побудову речення. Довелося ввести слово “pieśń” і озна-

чення до нього “swobodna”. А в результаті, на мою думку, зміст і образна система не порушилися. Так само близька заміна окремих слів була введена і в четвертий рядок. Ось як виглядають оригінал і переклад:

*Gej pidu я в ті зелені гори,
Де смереки гомонять високі,
Понесу я жаліє одинокі
Та й нушу їх у гірські простори.
Hej, pójde ja w góry te zielone,
Tam, gdzie świerków płynie pieśń swobodna,
Im poniosę żalę swe samotne,
Puszczę ich na wszystkie świata strony.*

Вносячи зміни у четвертий рядок, я виходила з того, що вже гори згадуються на початку, отже, можна “гірські простори” замінити “всіма сторонами світу”, бо ж луна у горах так і розходитьсь. У Лесі Українки міняються розміри першої і другої строф. Остання – не трискладова, а двоскладова стопа з наголосом на першому складі. Над нею було дуже легко працювати. Кінцеві римовані склади першого і другого рядків однакові, як і попередні слова у реченні:

*Кину свої жаліє
на зелені галі.*

*Rzucę swoje żalę
Na zielone hale.*

Я була несподівано здивована вживанням поеткою слова “галі”. Це ж полонини. Автор мала сміливість збагатити цим словом вірш, і це переконує, що поетична мова, а значить і переклад, вимагають сміливості в роботі із словом. Цього, зокрема не боявся метр художнього перекладу Микола Лукаш. Наприклад, вживаються у нього слова “плахиття”, “спотайна”, зміна наголосів: “сріблò”. Леся Українка у цьому ж циклі (Вірш “Темна хмара, а веселка ясна”) не побоялась вжити слово “скуток”, яке риметься із словом “смуток”.

Хочу сказати, що робота над словом не завершується навіть після опублікування перекладу. Мій переклад вірша з цього ж циклу “Ой піду я в бір темненький” був опублікований у збірці “Лицарство духу” в 2000 році [1]. В дослідженнях моїх перекладів доцентом кафедри слов’янських мов Житомирського педуніверситету ім. Івана Франка Н.К. Місяць [2] були помічені деякі неточні, а саме:

*Притулилися до серденька,
Мов дитина рідна,
Буде тобі з мого серця
Колиска вигідна.*

*Przytul się więc do serduszka,
Jak rodzone dziecię,
Będzie tobie z mego serca
Kołyseczka przecież.*

Майже через рік я знайшла точніші рими:

*Przytul się więc do serduszka,
Jak dziecina godna,
Będzie tobie z mego serca
Kołyska wygodna.*

Вишукування найбільш адекватних слів з мовного джерела – це безперервний і кропіткий процес. Можна (і треба) ритися у словниках, але найбільше – у своїй пам’яті і світобаченні, відчуваючи, чи підходить дане слово в конкретному контексті чи ні. Вірш “Тиша морська” має споглядальний характер. Леся Українка образами “малое” море у погожий день. Поетка побачила у морі човен, і їй здається, що “з весельця щире золотого спадає”. Як передати цей образ польською мовою? І тут уже інтуїція співавтора-перекладача підказала таке метафоричне порівняння:

*I się zdaje, że wioselko
Złotą przędzę w wodzie snuje.*

Хочу відзначити, що коли введено вже цей образ, то згідно з оригіналом вірша, він має і надалі виконувати функції образної тканини. Леся Українка, відштовхуючись від попередньо намальованої картини, продовжує:

<i>Як би я тепер хотіла</i>	<i>O, jakby to teraz chciałam</i>
<i>У мале човенце сісти</i>	<i>W czółno małe usiąć przędzęj</i>
<i>І далеко на схід сонця</i>	<i>I daleko, na wschód słońca</i>
<i>Золотим шляхом поплисти!</i>	<i>Tuż popłynąć złotą przędzą!</i>

Отже, золотий шлях, золоту я замінила на “золоту пряжу”, (złotą przędzę), яку снує сонце по воді. Чи польський переклад збіднів від цього? Хай скажуть критик і читач.

Як перекладач я тяжко до якомога точнішої передачі змісту, художньої виразності вірша. На мою думку, можна вводити свої тропи для досягнення цього. Перекладаючи поезію “Легенди”, до речі, написану Ларисою Косач білим віршем, що дало ширші можливості для лексичного розмаїття, розсунуло межі силабо-тонічної і римованої залежності, я дала передостанній строфі іронічне забарвлення. Керувалася при тому попередньою мотивацією поданого образу. Цього досягнуто за рахунок введеного дієслова “ушляхетное” (uszlachetnia).

<i>Te legendy czerwienieją</i>	<i>Ті легенди червоніють,</i>
<i>Niby szata purpurowa,</i>	<i>Наче тишина багрянця,</i>
<i>A tę pyszność “uszlachetnia”</i>	<i>Наче пурпур благородний</i>
<i>Biednych ludzi krew niewinna.</i>	<i>Від крові людей невинних.</i>

Найбільша відповідальність стоїть перед автором перекладів при тлумаченні програмних віршів. Такими є у Лесі Українки і Марії Конопницької [3, 4] поезії з однаковою назвою і ідейно-художньою спрямованістю, а саме “Contra spem spero”. Тому я перекладала їх в останню чергу, вже попередньо надбавши певного досвіду і глибше вникнувши в творчість обох поеток. Я звернула увагу на цей вірш у творчій спадщині Марії Конопницької, яка була майже на тридцять років старша за Лесю Українку, працюючи в Ягеллонській публічній бібліотеці у Кракові. Зацікавленість переросла у захоплення – передусім силою духу авторки, а пізніше появилось бажання висловити цю надвисоку енергетику художнього слова українською мо-

вою. Першим переклала Лесин вірш. Дала йому, так би мовити, відстоятись, як молодому вину. А потім переробляла, доповнювала, переосмислювала, звирялась із словником.

Скажу, що найбільше зусиль, безсонних ночей, подолання сумнівів витрачено в процесі перекладу “Contra spem spero” Марії Конопницької. Спочатку відлякувала непроста строфічна побудова вірша, громаддя образної системи, складне комбіноване римування. Що чому принести в жертву? Майже кожна строфа, наближена до сонетної – то окремих образ із своєю розгалуженою логічною побудовою, порівняннями, метафорами – надзвичайно сильний. Не збіднити, не переінакшити задуму авторки і його реалізації – ось що було для мене головне. Вирішення приходило в процесі довгих роздумів, проникнення у внутрішню і зовнішню, так би мовити, тканину вірша. З першим варіантом перекладу ознайомила невелике коло читачів. Мені вказали на окремі невдалі тропи, наявність неіснуючих в українській мові слів-відповідників, як от: “заглада”, “світельця”, на порушення ритму в окремих місцях, особливо в кінцевих, програмних рядках, деяке зловживання інверсією.

В практичній роботі перекладач зіштовхується з проблемою: як же досягти і відповідність змістові, і зберегти образну систему, і адекватність римування? Переклад за одним разом не дається. Спочатку стараюсь повністю, хоч і не точно, перекласти вірш, потім переробляю, доробляю по кілька разів. Завдавали клопоту кінцеві неповні рядки. Наприклад, початково трискладова стопа із шести рядків (з кінцевим укороченим) ніяк не укладалася в “прокрустове ложе” розміру. У прагненні бути якомога ближчою до польського тексту другу строфу початково переклала так:

<i>Tak pieśniarz ślepy, gdy go noc otoczy,</i>	<i>Співець так сліпий у оточенні ночі,</i>
<i>Choć wie, że rankiem nie wzejdzie</i>	<i>Свідомий,</i>
<i>mi słońce,</i>	<i>що сонця йому не побачить,</i>
<i>Podnosi w niebo obłąkane oczy</i>	<i>У небо безтямні спрямовує очі</i>
<i>I dłonie drżące</i>	<i>Її долоні тремтячі</i>
<i>I mroki pije żrenicą zagasłą,</i>	<i>І морок зіницею п'є, що погасла,</i>
<i>Wierząc w dnia hasło.</i>	<i>В дня вірячи гасло.</i>

Відчула зайві склади, особливо дошкульним було порушення ритму у двох останніх рядках. Довго думала над заміною. Треба було відповідно її укоротити на один склад і змінити перший ненаголошений склад на наголошений (як в оригіналі) у четвертому та шостому рядках. Вийшло відповідно:

...Її руки тремтячі
І вірить, хоч світло для нього погасло,
В дня гасло.

Було чимало мороки з четвертою та п'ятою строфами, поки не визрів остаточний варіант:

*Sam Bóg zagasił nad nami pochodnię
I na mogiły strząsnął jej popioły
Idziem, jak idą bezdomne przechodnie
Z zwiędłymi czoły,
A stopy naszej zasypuje ślady
Wicher zagłady.*

*Сам Бог загасив смолоскити над нами,
І попели з них на могили упали.
Ідемо, бездомні, сумними шляхами
З видом зів'ялим,
А наші сліди засипає з-за хмари
Вихор покари.*

Довго я не могла впоратись з перекладом двох останніх рядків. На Львівщині, наприклад, добре розуміють, що таке регіональне спольщене слово “заглада”, проте його довелось замінити. Для слова “pochodnię” знайшла відповідне слово “смолоскипи”, хоч думаю, що є ще й інший синонім. Щодо останнього стовпчика, то ніяк не виходив адекватний переклад третього рядка “*Wierzę w wskreszenie popiołów i kości*”. Треба було знайти речення з певною кількістю складів, що відповідає змісту оригіналу. І вишло: “*Вірю в воскресний до попелів дотик*”.

Легше було впоратись з перекладом дитячих віршів, а також поезій, написаних Марією Конопницькою в народному дусі. Вважаю, що, прочитавши переклад вірша-пісні “Ой, матусю, льон нам квітне” (“*Oj, matusiu, lny nam kwitną...*”), читач не одразу догадається, що написала його польська поетка. Тому так легко було перекладати цю поезію, відчуті при цьому велике естетичне задоволення, вишукувати глибоко народні слова, як от:

*A sльозами поливайте, на сонечку сушить дайте...
Витер хай його провіє, жайворонка спів злеліє...*

Довго я роздумувала над перекладом першої строфи. Коли добре вдумалась в увесь текст, дійшла висновку, що треба ці слова перекласти так:

*Pelcież zagon wedle krzyża,
Bo się na mnie czas przybliża
Політь загін навхрест, нене,
Бо надходить час на мене.*

Йдеться про прощання сина з матір'ю перед військовою службою у нелегку воєнну годину, передчуття загибелі.

Глибоке філософське звучання, драматизм – ключі до розуміння переживань ліричного героя – відчужаються у вірші “*Uderzył we mnie...*” (“Ударив в мене”). Йдеться про віковичну круговерть людських перетворень у Все-світі, що індуїстська теорія пояснює як реінкарнація. Трудність викликав переклад 4-ї строфи, зокрема першого рядка: *Bronią się duchy... Słyszę krzyk*.

*Bronią się duchy...Słyszę krzyk
Chłostanych srebrnym biczem...
Dosyć już mają śmiechu, łez,
Chcą spocząć, zostać niczem...*

*А духи – в спротив... Чулю крик,
Їх срібний бич имагає...
Вже мають вдосталь сміху, сліз,
Зостать нічим жадають...*

В наступній строфі треба було знайти метафоричний заміник до двох останніх рядків, особливо не дався другий:

Тим більше, що слово “завія” (“zawieja”) досить часто вживається в авторки. Хоч знаю, що у польському тексті сильніший образ: “Z żywota czarnej kniei...” (“З життя чорного пня”).

Моторошно стає від сили емоційного забарвлення останніх слів вірша:

*A mnie wskrós piersi idzie dreszcz,
A ochlań się uśmiecha.*

*Дрижить наскрізь моя душа,
Всміхається безодня.*

Підсумовуючи фрагменти з творчої лабораторії перекладу, зробимо узагальнення.

1. Як перекладач, стою на позиціях максимальної близькості до тексту, але це не підрядник. По можливості зберігаю метафоричність висловлення, але в притаманних українській мові словосполученнях.

2. Дотримуюся розміру і рими вірша, зберігаючи при цьому його образну систему.

3. Намагаюсь зрозуміти ідейно-тематичну спрямованість оригіналу, обставини історичної епохи, особистого життя автора.

4. Поглиблено вивчаю біографію поета, чії твори перекладаю.

5. Обов'язковим вважаю прочитання творів даного автора в оригіналі і навіть заучування окремих з них напам'ять. (Цьому сприяє участь у фестивалях і конкурсах).

6. Ознайомлюю з перекладами первісно осіб, для яких мова оригіналу є рідною.

7. Звіряю сумнівні слова і вислови із словниками.

8. При перекладах керуюся не лише логічним, а й емоційним сприйняттям.

1. Павлюк Ярослава. Лицарство духа. Вірші, переклади. – К, 2000. – 54 с. (Пол. мовою).

2. Місяць Н.К. Переклади віршів Лесі Українки польською мовою // Вісник Житомирського педагогічного університе-

ту. Вип. 7. – Житомир, 2001. – С. 70-83.

3. Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т. Т. 1. – К, 1975.

4. Konopnicka M. Poezje. – Warszawa, 1967.
Konopnicka M. Co słonko widziało. – Warszawa, 1987.